

ВИБІРКОВІ ДИСЦИПЛІНИ ЯК ОБ'ЄКТ АДАПТАЦІЇ ДО СУЧАСНИХ ВИМОГ РИНКУ ПРАЦІ

OPTIONAL DISCIPLINES AS AN OBJECT OF ADAPTATION TO MODERN REQUIREMENTS OF THE LABOR MARKET

Анотація. В статті розкрито особливості адаптації вибіркових дисциплін до сучасних вимог ринку праці. Розкрито поняття «вибіркові дисципліни» (освітні компоненти). Закцентовано увагу на формування індивідуальної освітньої траєкторії, як елементу академічної свободи здобувача вищої освіти. Наголошено на недоліках правового регулювання формування індивідуальної освітньої траєкторії в контексті реформи вищої освіти та кризи «воєнного» ринку праці. Зазначено, що дисципліни вибору, будучи одним із нормативних інструментів академічної свободи особи, котра здобуває освіту, є лише індикатором індивідуалізації освітньої траєкторії, відповідно її змістом є навчальний план. Стверджується, що саме останній визначає форму, черговість, темп набуття програмних результатів навчання на конкретній освітній (освітньо-науковій програмі). Приналежно, коли мова ведеться про індивідуальність здобуття освіти на конкретній освітній програмі, варто не забувати, що вона проявляється не в обсязі знань, вмінь та навичок, а у способі досягнення конкретного програмного результату. Означений спосіб визначається шляхом, який проходить особа з моменту вступу на освітню програму до моменту набуття відповідної інтегрованої у свідомість особи здатності здійснювати професійну діяльність. За таких умов, у межах конкретної освітньої програми, індивідуальна освітня траєкторія проявляється крізь призму вибіркових компонентів (дисциплін) навчального плану, а також інших способів досягнення програмних результатів навчання (наприклад елементів неформальної освіти). Підсумовуючи, зазначимо, що до індивідуальної освітньої траєкторії, поряд із низкою категорій, котрі перелічені вище, варто включати й рівні освіти, які будучи системними компонентами досягнення професійних навичок (знань, вмінь, тощо) здійснення професійної діяльності, дають змогу особі розвиватися. Констатується, що такий висновок спонукає до системності отримання вищої освіти. Індивідуальність освітньої траєкторії проявлятиметься крізь призму дисциплін вибору у залежності від дотримання особою поставленої мети – набуття освітньої та професійної кваліфікації у межах однієї освітньої (освітньо-наукової, -професійної, -творчої) програми чи декількох програм на відповідних рівнях вищої освіти.

Ключові слова: освіта, вибіркові дисципліни, індивідуальна освітня траєкторія, ринок праці, здобувач вищої освіти, заклад вищої освіти, реформа освіти, виклики у сфері вищої освіти, освітні програми, учасники освітнього процесу.

Abstract. The article reveals the peculiarities of the adaptation of elective disciplines to the modern requirements of the labor market. The concept of "elective disciplines" (educational components) is revealed. Attention is focused on the formation of an individual educational trajectory, as an element of the academic freedom of a student of higher education. The shortcomings of the legal regulation of the formation of an individual educational trajectory in the context of the reform of higher education and the crisis of the "military" labor market are emphasized. It is noted that the disciplines of choice, being one of the normative tools of the academic freedom of a person who is getting an education, are only an indicator of the individualization of the educational trajectory, accordingly, its content is the curriculum. It is claimed that it is the latter that determines the form, sequence, and pace of acquiring program learning outcomes in a specific educational (educational-scientific) program. Accordingly, when it comes to the individuality of obtaining an education in a specific educational program, it should not be forgotten that it is manifested not in the amount of knowledge, skills, and abilities, but in the way of achieving a specific program result. The specified method is determined by the path that a person takes from the moment of admission to an educational program to the moment of acquiring the ability to carry out professional activities, integrated into the consciousness of the person. Under such conditions, within the limits of a specific educational program, an individual educational trajectory is manifested through the prism of selective components (disciplines) of the curriculum, as well as other ways of achieving program learning outcomes (for example, elements of non-formal education). Summarizing, we note that the individual educational trajectory, along with a number of categories listed above, should also include levels of education, which, being the system components of achieving professional skills (knowledge, skills, etc.) of performing professional activities, enable a person to develop. It is noted that such a conclusion prompts the systematization of obtaining higher education. The individuality of the educational trajectory will be manifested through the prism of the disciplines of choice, depending on the individual's compliance with the set goal – the acquisition of educational and professional qualifications within one educational (educational-scientific, professional, creative) program or several programs at the corresponding levels of higher education.

Key words: education, selective disciplines, individual educational trajectory, labor market, higher education applicant, higher education institution, education reform, challenges in the field of higher education, educational programs, participants of the educational process.

УДК 37

DOI <https://doi.org/10.32782/2663-6085/2023/63.2.46>

Коверко Ю.А.,

кандидат економічних наук, доцент,
в.о. завідувача кафедри права
Львівського національного університету
ветеринарної медицини та біотехнологій
імені С.З. Гжицького

Хміляр І.Р.,

доктор філософії в галузі освіти/
педагогіка,
викладач кафедри соціально-
гуманітарних дисциплін
Львівської медичної академії імені
Андрея Крупинського

Лемеха Р.І.,

доктор юридичних наук, доцент,
доцент кафедри права
Львівського національного університету
ветеринарної медицини та біотехнологій
імені С.З. Гжицького

Вступ. Вибіркові дисципліни, як елемент ліберальної освіти, в Україні запроваджено із 2014 року з набранням чинності відповідних положень Закону України «Про вищу освіту». Такий

крок зроблено з метою оновлення підходів до освіти в Україні, котрий мав би дозволити більше якісно здобувачам вищої освіти оволодіти основними знаннями, вміннями та навиками. Більше

того, запровадження названого елемента означало відхід від статичних практик які існували за радянського періоду України. Політика єдності так званого «робітничого класу» повністю нівелювала індивідуальність розвитку особистості. Відтак, нині, питання формування індивідуальності стало серйозним викликом для української освіти, оскільки вважалося, що свідомість є інертним субстратом, що суперечить прогресивному буттю. Означене твердження ілюструвалося низкою умов, які впливали на державотворення, наприклад плановість економіки, адміністративно-командна система, номенклатурність, тощо. Ізолюваність Радянського Союзу, як політичний вектор його розвитку чи то самозбереження, чітко задавала темп надання освітніх послуг відповідно узгодженій кальці. За таких умов, формування особистості обумовлювалося виключно уявним престижем деяких професій. Роботодавці у більшості випадків не визнавали новаційність та не були зацікавлені в ній, оскільки ринок праці відчував потребу в робітничих професіях, де більше навиків людина здобувала вже під час провадження професійної діяльності. При цьому, західні моделі навчання, спрямовані на саморозвиток особистості, формування інтересу до конкретних результатів навчання, піддавалися жорсткій критиці. Резюмуючи, варто наголосити на тому, що питання формування індивідуальної освітньої траєкторії у спосіб запровадження дисциплін вибору є надзвичайно актуальним, оскільки перетворює здобувача вищої освіти із «сліпого» споживача освітніх послуг на перспективного професіонала, знання, вміння та навички якого відповідають сучасним вимогам ринку праці. Актуальність обраного для дослідження предмету, обумовлюється тим, що перманентне реформування сфери освіти не гарантує сталість її розвитку, а новаційні практики закріплюються у формальному вигляді й часто не відповідають сучасним запитам ринку праці.

Виклад основного матеріалу. Незважаючи на умовно тривалий час реалізації проєкту щодо запровадження дисциплін вибіркового циклу в освітніх програмах, саме поняття «вибіркової дисципліни» трактується неоднозначно. Так, реалізуючи окремі елементи концепції людиноцентризму (person-centered), запропонованої К. Роджерсом [1], малося на меті підвищення ролі викладача в контексті допомоги здобувачу (групі здобувачів) ефективніше працювати разом, досягаючи спільних цілей (програмних результатів навчання). Причому, особливостями такого підходу визначено саморозвиток, як процес отримання нових знань.

Статтею 62 Законом України «Про вищу освіту» встановлено права осіб, які навчаються у закладах вищої освіти. Право особи на вибір реалізується у пунктах: 15 шляхом можливості обирати навчальні дисципліни у межах, передбачених

відповідною освітньою програмою та навчальним планом у встановленому обсязі, а також пунктом 21, який забезпечує участь такої особи у формуванні індивідуального навчального плану. Зважаючи на підхід законодавця та принципи правового регулювання відносин у сфері освіти, на заклади вищої освіти покладено обов'язок організувати освітній процес у спосіб заохочення здобувачів вищої освіти до ролі автономних і відповідальних суб'єктів (абзац другий частини 22 з позначкою 1 статті 1), а також у дусі взаємної поваги і партнерства між учасниками освітнього процесу. Окремо варто зацентрувати увагу на тому, що дисципліни вибору є складовою індивідуального плану здобувача вищої освіти, котрий також включає й вивчення обов'язкових компонентів (абзац другий пункту 5 статті 10) Причому, відповідно пункту 13 статті 13, формування індивідуальних навчальних планів та індивідуальних освітніх траєкторій здобувачів вищої освіти здійснюється шляхом реалізації повноважень державними органами, до сфери управління яких належать вищі військові навчальні заклади, заклади вищої освіти із специфічними умовами навчання, військові навчальні підрозділи закладів вищої освіти [2]. Таким чином, Закон України «Про вищу освіту», по-перше, не закріплює поняття «індивідуальна освітня траєкторія», відмежовуючи таке поняття від «індивідуальний навчальний план», по-друге, містить вказівку щодо адаптації знань, умінь та навичок до вимог ринку праці виключно у контексті підготовки здобувачів вищої освіти в закладах вищої освіти зі специфічними умовами навчання (інших заклади, перелічених у пункті 13 статті 13 Закону України «Про вищу освіту»).

Незважаючи на названі положення Закону України «Про вищу освіту», «дисципліни вибору (вибіркової дисципліни)» в окремих джерелах отожднюються із поняттям «індивідуальна освітня траєкторія» і розуміються як персональний шлях реалізації особистісного потенціалу здобувача освіти, що формується з урахуванням його здібностей, інтересів, потреб, мотивації, можливостей і досвіду, ґрунтується на виборі здобувачем освіти видів, форм і темпу здобуття освіти, суб'єктів освітньої діяльності та запропонованих ними освітніх програм, навчальних дисциплін і рівня їх складності, методів і засобів навчання [3]. Варто констатувати, що наведене поняття включає у свій зміст не системиутворюючі ознаки, а тому не може використовуватися для характеристики аналізованого об'єкту. Передусім, беручи за основу положення Закону України «Про вищу освіту» в статичному варіанті, доцільно виходити із того, що дисципліни вибору є складовою частиною індивідуального навчального плану, а тому: по-перше, їх наявність використана для індивідуалізації плану навчання, по-друге, поза увагою

залишилися конкретні результати навчання, котрих повинен досягти здобувач вищої освіти, по-третє, особистісні характеристики (потенціал, інтереси, потреби, мотивація, досвід, можливості, тощо) впливають виключно на вибір, а не на дисципліни як статичний елемент навчального плану; по-четверте, форма навчання використовується для адаптації до умов, в яких знаходиться здобувач, по-п'яте, темп навчання виступає характеристикою умов та мотивації особи, котра має намір оволодіти знаннями, уміннями та навичками. У цілому, варто погодитися із твердженням, що дисципліни вибору, будучи одним із нормативних інструментів академічної свободи особи, котра здобуває освіту, є лише індикатором індивідуалізації освітньої траєкторії, відповідно її змістом є навчальний план. Саме останній визначає форму, черговість, темп набуття програмних результатів навчання на конкретній освітній (освітньо-науковій програмі). Приналежно, коли мова ведеться про індивідуальність здобуття освіти на конкретній освітній програмі, варто не забувати, що вона проявляється не в обсязі знань, вмінь та навичок, а у способі досягнення конкретного програмного результату. Означений спосіб визначається шляхом, який проходить особа з моменту вступу на освітню програму до моменту набуття відповідної інтегрованої у свідомість особи здатності здійснювати професійну діяльність. За таких умов, у межах конкретної освітньої програми, індивідуальна освітня траєкторія проявляється крізь призму вибіркового компонента (дисциплін) навчального плану, а також інших способів досягнення програмних результатів навчання (наприклад елементів неформальної освіти). Підсумовуючи, зазначимо, що до індивідуальної освітньої траєкторії, поряд із низкою категорій, котрі перелічені вище, варто включати й рівні освіти, які будучи системними компонентами досягнення професійних навичок (знань, вмінь, тощо) здійснення професійної діяльності, дають змогу особі розвиватися. Такий висновок спонукає до системності отримання вищої освіти. Індивідуальність освітньої траєкторії проявлятиметься крізь призму дисциплін вибору у залежності від дотримання особою поставленої мети – набуття освітньої та професійної кваліфікації у межах однієї освітньої (освітньо-наукової, -професійної, -творчої) програми чи декількох програм на відповідних рівнях вищої освіти.

Схоже бачення процесів перетворення вищої освіти виказав заступник Міністра освіти і науки України М. Винницький. За його словами доцільно уможливити вступ на бакалаврат на так званий «широкий напрям», а не як за існуючих умов «на спеціальність» [4]. Зважаючи на таке твердження кардинальному перегляду буде піддано й освітню траєкторію особи.

Разом із цим, індивідуальність та розвиток особистості у процесі отримання відповідної освітньо-професійної кваліфікації реалізовано не у завершеному вигляді. Ґрунтом для роздумів стали напрями реформування сфери вищої освіти, передусім декларації поєднання вирішуваних завдань: 1) запровадження єдиної стандартизованої форми здійснення контролю досягнень здобувачем освіти результатів навчання відповідно стандарту; 2) посилення формування індивідуальної освітньої траєкторії осіб, котрі здобувають освіту.

Реалізація заявлених цілей здійснюється під гаслом «створення власної освітньої траєкторії», шляхом можливості обрання спеціальності після вступу до закладу вищої освіти, а не одразу після закінчення школи, а також права на регулювання власного терміну навчання. Останнє право надасть змогу самостійно визначити час, який особа готова витратити на навчання за відповідною програмою. Раніше навчальне навантаження становило 60 кредитів ЄКТС на рік. Після проведення реформи становитиме від 30 до 80 кредитів ЄКТС. Здобувачі вищої освіти можуть самостійно їх розподілити й вирішити, за який час хочуть пройти. Наприклад, пришвидшити темп навчання й завершити бакалаврат за 3 роки замість чотирьох. Окремо варто зацентувати увагу на можливості обирати спеціальність після 1 або 2 курсу. Після проходження 60–120 кредитів ЄКТС студенти зможуть вибрати спеціальність у межах широкої галузі. І насамкінець, МОН України створює умови, за яких існуватиме менше вибіркового курсів для «регульованих» спеціальностей та більша варіативність для «нерегульованих». Для осіб, які навчаються на регульованих спеціальностях (право, медицина, військова служба, атомна енергетика тощо), вдосконалюються стандарти навчання. Відтепер вибіркового компонента становитиме 10% замість 25%. Тим, хто навчається на «нерегульованих» спеціальностях, навпаки – більша свобода дій, мається на увазі, що буде забезпечено вибирати не менше ніж 25% курсів самостійно [5]. Таким чином, для осіб, котрі здобувають вищу освіту на регульованих спеціальностях освітня траєкторія формуватиметься відповідними стандартами котрі, у перспективі, очевидно необхідно переглянути, оскільки вони не відповідають заявленому підходу. Окремо варто наголосити на тому, що з однієї сторони задекларований підхід спростить роботу закладів вищої освіти щодо виконання завдання із забезпечення напряму «навчання та викладання» освітніх компонентів на відповідних освітніх програмах (на регульованих спеціальностях), у зв'язку із зменшенням відсоткового обсягу дисциплін вибору. З іншої, – дозволить виходити із наявного матеріально-технічного забезпечення закладів вищої освіти по нерегульованим спеціальностям (на

даний час здійснюється об'єднання закладів вищої освіти із додатковим фінансуванням, однак навіть це не дає можливості суттєво поліпшити матеріально-технічну базу, лише створює багато додаткових проблем – зауваження наше). Разом із цим, гасло реформи – «посилення можливості формування індивідуальної освітньої траєкторії» не повністю відповідає дійсності, оскільки важливим критерієм унікальності освітньої послуги є дисципліни вибору, котрі є так званим «двигуном мотивації». Мається на увазі скорочення дисциплін вибіркового блоку по відповідним освітнім програмам регульованих спеціальностей.

Означена тенденція, спрямована фактично на імператив освітньої траєкторії. Зрозуміло, що часткова лібералізація споживання освітньої послуги була обумовлена формальною стабільністю економіко-соціальних процесів у довоєнний період. Нині, ринок праці деформований агресією росії проти України. За час війни бізнес та ринок праці в Україні пережив кілька еволюційних етапів своєї діяльності в нових умовах воєнного стану. Наприкінці лютого та березні 2022 року активність на ринку праці різко скоротилась. В країні закрилося багато сегментів бізнесу і люди масово втратили роботу. Перемістити весь колектив або частину персоналу у безпечні регіони чи інші країни та продовжити роботу змогу лише окремі компанії. Важливим завданням держави було і залишається збереження роботи критичної інфраструктури, оборонно-промислового комплексу та інших підприємств стратегічного спрямування [6].

При цьому, як зазначає професор Н. Мосьпан, важливою тенденцією десятиліття стала популярність працевлаштування здобувачів вищої освіти, які ще не закінчили навчання. Молодь віком до 25 років активніше долучається до пошуку роботи. Наприклад, під час навчання в університеті працювали 79,16% студентів-філологів, опитаних у 2015 р., 75,7%, опитаних у 2017 р. За фахом працювало більшість респондентів (70,7%), друге місце посіла сфера послуг (19,6%). Зайнятість студентів дозволила знизити рівень безробіття серед молоді у віці до 25 років до 17,8% у 2017 році з 23,1% у 2016 році [7, с. 23–24]. Наведені дані свідчать про характер мотивації здобувачів вищої освіти, котра передусім залежить від застосування отриманих прикладних навиків. Тому, криза, спричинена війною, на ринку праці вказує на необхідність працевлаштування осіб, котрі здобувають вищу освіту. І тут важливими є фахові пріоритети здобувачів. Вважаємо недоліком сучасних перетворень в сфері освіти є невідповідність стандартів вимогам виробництва, зокрема у воєнний період. А це, відповідно, навряд чи можливо виправити шляхом запровадження вибору темпу навчання. Тут критично важлива думка про необхідність стабілізації процесів виробництва в умовах дефіциту кадрів.

Зрозуміло, що «левова» частина реформаційних процесів спрямовується на створення умов для працевлаштування здобувачів, однак набуття професійних навиків, зокрема по регульованих спеціальностях продукує здешевлення робочої сили, а відповідна стандартизація процесу отримання освітньої послуги часто змушує здобувачів переорієнтуватися на інший вид діяльності. У цьому контексті, вважаємо доцільним розробки комплексу заходів та створення умов для здійснення підготовки здобувачів вищої освіти у напрямку критично необхідних країні професій. Наведене можливо забезпечити шляхом запровадження безпосереднього попиту на конкретного здобувача роботодавцем. Відтак, як пропозиція, визначення дисциплін вибору має здійснюватися роботодавцем, котрий у перспективі скоректує, разом із здобувачем індивідуальну траєкторію здобуття освіти. Така новела стала б у нагоді для роботодавців та здобувачів вищої освіти (котрі навчаються на нерегульованих спеціальностях) з урахуванням, зокрема й статичного елементу – ЄДКІ, а також динамічного – траєкторії підготовки здобувача відповідно до перспективної ймовірної посади, за умови одночасного виконання двох вимог. Такими умовами є вимоги щодо знань, умінь та навичок котрі висуваються стандартом та роботодавцем (роботодавцями). Наведене стосується передусім закладів вищої освіти, які готують фахівців поза державним замовленням. До того ж, у зв'язку із скороченням місць державного замовлення, а у перспективі й повна відмова від такої моделі, надасть можливість налагодити співпрацю ЗВО з роботодавцями не лише у спосіб передбачений нормативно-правовими актами, спрямованими на забезпечення якості вищої освіти (мається на увазі право, а не обов'язок приймати участь стейкхолдера в започаткуванні та перегляді освітніх програм. Часто роботодавці приймають участь у такому процесі формально – зауваження наше), а й безпосередньо впливати на корекцію індивідуальної освітньої траєкторії здобувачів з можливістю подальшої реалізації здобутих результатів навчання на відповідній освітній програмі.

Наведене твердження ілюструється висновками окремих вчених, наприклад акцентується увага на тому, що роботодавці все частіше незадоволені рівнем підготовки та компетенцією шукачів роботи і наявністю диплому, навіть престижного ЗВО, не дає ніяких гарантій. Негативними тенденціями десятиліття стали: – незадоволення роботодавців рівнем підготовки вищою освітою; – низький рівень партнерства між ЗВО, представниками бізнесу та державою; – розрізненість інтересів їх інтересів; відсутність скоординованих дій у діяльності центральних і регіональних органів влади. Також, важливою проблемою ефективного функціонування механізму кадрового забезпечення

економіки є розрізненість інтересів бізнесу, держави та ЗВО [7, с. 26].

Окремо варто наголосити, що суттєві корективи, які внесла так звана «зовнішньо-освітня» міграція. Складність полягає у тому, що більшість закладів вищої освіти за кордоном вже впровадили лібералізовані елементи в освітню діяльність. Ними є наприклад, мережева освіта, інститут «запрошених професорів», широкі інституційні спроможності, тощо. Щодо вибору освітніх компонентів, то варто зауважити на можливості здійснювати вибір не лише тривалості навчання, а й вивчення окремих дисциплін, їх черговість та інтенсивність, багато інших переваг. Така ліберальність освітніх послуг, відсутність вступних та випускних комплексних іспитів, до яких по-суті зводиться навчання, разом із можливостями знаходитися у відповідному мовному середовищі для вітчизняних здобувачів вищої освіти є вирішальним фактором при виборі ЗВО.

Резюмуючи варто наголосити, що питання лібералізації вищої освіти, зокрема й формування індивідуальної освітньої траєкторії є комплексною проблематикою, а тому більш ґрунтовно буде досліджено у подальших наукових публікаціях.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Педагогіка вищої школи : підручник / В.П. Андрущенко, І.Д. Бех, І.С. Волощук [та ін.] ; за ред. В.Г. Кремена ; АПН України, Інститут вищої освіти. К. : Педагогічна думка, 2009. 256 с.
2. Про вищу освіту : Закон України URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18#Text>
3. Вибіркові дисципліни. URL: <http://puet.edu.ua/uk/vibirkovy-disciplini>
4. Які реформи найближчим часом відбудуться у вищій освіті. URL: <https://nv.ua/ukr/opinion/osvita-v-ukrajini-yaki-zmini-proponuye-vinnickiy-novini-ukrajini-50326780.html>
5. Освітня реформа: Уряд підтримав законопроект, який трансформує вищу освіту. *Юридична газета*. URL: <https://yur-gazeta.com/golovna/osvitnya-reforma-uryad-pidtrimav-zakonoproekt-yakiy-transformue-vishchu-osvitu.html>
6. Ринок праці в умовах війни: основні тенденції та напрями стабілізації. URL : <https://razumkov.org.ua/images/2022/07/18/2022-ANALIT-ZAPIS-PISHULINA-2.pdf>
7. Мосьпан Н. Вища освіта та ринок праці в Україні: десятиліття взаємодії. *Освітологічний дискурс*. № 23. 2021. URL: <https://www.od.kubg.edu.ua/index.php/journal/article/view/814>